

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВО-ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

І. І. Семків, м. Львів

Представлено сучасні підходи до розуміння природи активності молоді. Проведено емпіричне дослідження гендерних особливостей соціальної активності особистості та проаналізовано його результати. Виявлено, що юнаки і дівчата проявляють соціальну активність у різних сферах.

Ключові слова: соціальна активність, громадянська активність, мотивація, самоствердження, самовизначення, молодь.

Представлены современные подходы к пониманию природы активности молодежи. Проведено эмпирическое исследование гендерных особенностей социальной активности личности и проанализированы его результаты. Выявлено, что девушки и юноши проявляют социальную активность в разных сферах.

Ключевые слова: социальная активность, общественная активность, мотивация, самоутверждение, самоопределение, молодежь.

The modern approaches to understanding the nature of youth activity are presented in the article. The detailed analysis of empirical research on gender peculiarities of social activity is carried out. It is revealed that girls and boys are socially active in different social spheres.

Key words: social activity, civic activity, motivation, self-enhancement, student youth.

Проблема. У зв'язку із становленням громадянського суспільства і розвитком демократії в Україні дослідження соціальної активності є надзвичайно актуальним завданням. Активність молоді, зокрема її вияв у суспільно-громадській сфері, впливає не лише на формування особистісної ідентичності, а й на перебіг суспільних процесів у цілому. Виявляючи активність, молода генерація самостверджується і самовдосконалюється у соціальній та професійній сферах. Соціальна активність сприяє розвитку здібностей, умінь і навичок, усвідомленню власних цінностей та інтересів молоді. Проте, як показує аналіз літературних джерел та емпіричні дослідження, юнаки і дівчата по-різному проявляють свою соціальну активність. Такий процес зумовлений, очевидно, різними умовами соціалізації представників різної статі.

Мета статті: психологічний аналіз особливостей вияву активності студентською молоддю; емпіричне дослідження особливостей та форм вияву соціальної активності представниками різної статі.

Поняття соціальної активності досить багатогранне та охоплює безліч сфер функціонування особистості в соціальному середовищі. Багатовимірність цього концепту відображається у структурі соціальної активності, компонентами якої є мотиви, потреби, цінності, норми тощо.

Грунтуючись на основних психологічних підходах до розуміння активності, сучасна українська дослідниця Л. А. Найдьонова запропонувала таку класифікацію активності:

1) активність як спосіб існування, вияв особистості чи групи. Активність особистості в цьому контексті слід розглядати як її рису, властивість;

2) активність як характеристика чи риса діяльності. У цьому контексті активність найчастіше протиставляють пасивності [1, с. 39].

Аналізуючи соціальну та, у вужчому сенсі, громадянську поведінку, ряд дослідників, зокрема М. Й. Боришевський, І. В. Голіна, Л. І. Пилипенко, звертають увагу на те, що в її основі лежать соціальна рефлексія, соціальна свідомість і самосвідомість (виявляються в усвідомленні спершу соціальної потреби, потім – соціального мотиву і пізніше – власних соціальних цінностей) [2–4]. Натомість В. О. Васютинський підкреслює, що вагомою спонукою до активності в політико-ідеологічній сфері поряд із суспільними цінностями можуть ставати й особистісні проблеми, а активність у цій ситуації набуває характеру самоствердження [5, с. 173]. У цьому ж контексті К. О. Абульханова-Славська зазначає, що самоствердження і самовизначення охоплюють такі компоненти, як активність особистості, самодетермінація і прагнення посісти певну позицію в житті [6]. До такої ж думки схиляється і Т. М. Яблонська, яка наголошує, що в юнацькому віці соціальна активність може зумовлюватися не тільки соціальними цінностями та потребами, а й потребами у самоствердженні [7, с. 33].

На думку дослідників, самоствердження як детермінанта соціальної активності властива передусім молоді, що перебуває на етапі формування своїх соціальних цінностей. Як відомо, підлітки і молодь володіють вищим рівнем спрямованості на себе – егоцентризмом, а тому їхня активна соціальна і громадянська позиція часто зумовлена й індивідуальними проблемами.

В. О. Васютинський дійшов висновку, що молода студентська генерація має ряд особливостей у виявленні своєї громадянської

свідомості: вона більш відкрита до нового життя і досвіду, змін і нововведень, ніж її старші співвітчизники, менше схильється перед владою та авторитетами, натомість більше цінує індивідуальну свободу, самостійність і відповідальність. А проте молоді порівняно з громадянами старшого і середнього віку, на думку дослідника, більш властива спрямованість на матеріальні цінності – прагнення досягнути матеріального комфорту [5, с. 167].

Виникнення у молоді потреби в самовизначенні зумовлено, на думку Л. І. Пилипенко, невизначеністю щодо майбутнього [3; 4]. Разом з О. О. Пеньковою дослідниця виділяє п'ять основних форм мотивації участі молоді в суспільних заходах [3; 4; 8]: 1) потреба у спілкуванні, комунікативні проблеми; 2) самовизначення, самопізнання, розвиток здібностей, оволодіння новими знаннями та вміннями; 3) мотивація престижу, потреба в лідерстві; 4) привабливість громадських справ, цікавість, нові можливості; 5) прагнення уникнути зауважень з боку наставників та друзів щодо пасивності.

На наш погляд, виявлення структури громадянської активності сприятиме пізнанню закономірностей і механізмів функціонування цього багатогранного феномена. Одну із сучасних класифікацій соціальної активності запропонував Я. Хербст [9, р. 81–83]. Дослідник вважає, що, спираючись на два критерії – індивідуалізм-колективізм і автономію, соціальну активність особистості можна описати чотирма моделями (табл. 1).

Таблиця 1

Ідеальні типи громадянського суспільства

Вимір автономії	Вимір індивідуалізм/колективізм	
	індивідуалізм	група
не перетинається з іншими сферами	громадянська модель	громадська модель
перетинається з іншими сферами	мобілізаційна модель	модель спільноти

1. *Громадянська модель.* Охоплює всі вияви громадянської активності членів суспільства. Ідеться про активність особи, спрямовану на розбудову громадянського суспільства (поза належністю до певної групи інтересів). До цієї моделі належать такі вияви активності, як індивідуальна політична участь, інформаційна і культурна активність, зацікавленість публічними справами.

2. *Громадська модель.* Передбачає “передполітичну активність” і виявляється в активності, опозиційній щодо держави. Це насамперед участь у громадських організаціях.

3. *Мобілізаційна модель.* Соціальна активність у рамках цієї моделі передбачає вміння давати собі раду, згуртованість навколо групових цілей, ситуативність у вирішенні актуальних питань. До цієї моделі належать такі вияви активності, як економічна, активність у громадських об'єднаннях, які відстоюють певні інтереси, та ін.

4. *Модель спільноти.* Соціальна активність у цьому випадку є джерелом контактів із найближчими людьми – сусідами, родичами, парафіянами, людьми, об'єднаними однією культурою чи одними цінностями.

На основі аналізу теоретичного матеріалу ми розробили *власну класифікацію форм громадянської активності*. При цьому спиралися на такі критерії:

– соціальна спрямованість результату: суспільство в цілому (результат активності йде на користь не тільки окремому індивідуі чи певній групі, а суспільству загалом і спрямований на розбудову громадянського суспільства); група людей (результат іде на користь передусім певній групі людей, скажімо, громадському об'єднанню, групі за інтересами, певній етнічній чи релігійній громаді); індивід (найбільшу користь від громадянської участі і соціальної діяльності людина отримує сама);

– нормативність або внутрішня зумовленість соціального мотиву (табл. 2). Сучасні дослідники цінностей та активності велику увагу приділяють ролі норм у реалізації активності людини. Так, ключовим поняттям теорії С. Томкінса є поділ ціннісних орієнтацій людей на нормативні і гуманістичні. Нормативістам норми диктують цілі, тобто людина спрямовує свою активність лише в ту сферу, яка є нормативно значущою; гуманістам же норми і цінності допомагають у реалізації власних індивідуальних цілей [10]. З позицій *нормативності мотиву* в основі соціальної активності лежать норми певної групи людей – етнічної, релігійної, родини. Найчастіше нормативність проявляється в мотивах закритих груп чи об'єднань людей, для яких характерне переважання консервативних цінностей; важливим мотивом при цьому є не так створення нового, як підтримання вже існуючого. З погляду *внутрішньої (індивідуальної) зумовленості* в основі соціального мотиву лежить прагнення до змін, перетворень, розбудови громадянського суспільства. Мотиваційними стимулами можуть бути цінності відкритості до змін та універсалістичні цінності, цінності самостійності.

За результатами теоретичного аналізу наявних у досліджуваній галузі напрацювань ми виділили такі основні види громадянської активності: трудова активність, політична активність, активність у власному навчальному закладі, членство в громадських організаціях,

волонтерська активність, розважально-відпочинкова активність, побутова активність, релігійна активність, активність за місцем проживання, культурна активність.

Таблиця 2

Двовимірна модель громадянської активності

Зумовленість соціального мотиву	Соціальна спрямованість громадянської активності		
	індивідуальна	групова	суспільна
нормативна	індивідуально-нормативна	локально-нормативна	суспільно-нормативна
внутрішньо-зумовлена	індивідуальна	індивідуально-групова	суспільно-громадянська

Для дослідження активності студентської молоді було створено методику, яка дає змогу розглянути різні сфери активності молоді. Методику розроблено на основі дослідження, у якому взяли участь 300 студентів Львівського національного університету імені Івана Франка і Львівського державного університету внутрішніх справ. Методика містить шкали, які характеризуються високими показниками внутрішньої надійності відповідно до коефіцієнта Альфа-Кронбаха (α): трудова активність; політична активність; активність у власному навчальному закладі; наукова активність; організаційна активність; волонтерська активність; розважально-відпочинкова активність; побутова активність; релігійна активність; активність за місцем проживання (локальна активність); культурна активність; інформаційна активність.

У більшості видів активності значимих відмінностей між юнаками і дівчатами не спостерігається (трудова, наукова активність, активність у власному навчальному закладі, активність за місцем проживання, активне членство у громадських організаціях), хоча в усіх видах активності, окрім відпочинкової та інтернет-активності, дівчата є більш активними; у випадку відпочинкової активності існує тенденція до вищої активності юнаків. У сфері волонтерської активності, релігійної, побутової та культурної активності дівчата виявляють себе більш активними (табл. 3).

Отже, у деяких видах діяльності дівчата помітно активніші порівняно з юнаками. Вони, зокрема, проявляють вищий рівень волонтерської активності. Так, у ході дослідження студентам пропонували зазначити види волонтерства, у яких вони беруть участь, або додати інший вид, якщо його не було в переліку. Пропонований перелік містив такі основні види волонтерської активності: сфера охорони здоров'я, сфера розвитку міста, допомога при церкві, виправні заклади,

робота з бідними і бездомними, робота з молоддю, сфера захисту прав жінок, робота з дітьми, робота з людьми похилого віку, сфера вирішення екологічних питань, організація благодійних акцій, культурних і мистецьких заходів. Отже, як ми вже зазначали, значно активніші у сфері волонтерату дівчата ($t=1,92$; $p \leq 0,0001$). Такий результат підтверджується також відсотковим співвідношенням активних і неактивних суб'єктів серед юнаків і дівчат у цій сфері. Зокрема, у групі дівчат активних у сфері волонтерату виявилось 42%, а пасивних – 58%, тоді як у групі юнаків частка студентів, що проявляють високу волонтерську активність, становить лише 27%, відповідно пасивних у цій сфері серед них 73%.

Таблиця 3

Порівняння громадянської активності юнаків і дівчат

Види громадянської активності	Показники		
	імовірність похибки	t-критерій	різниця середніх значень
робоча активність	0,579	0,556	0,052
політична активність	0,095	1,675	0,483
участь у громадських організаціях	0,497	0,680	0,158
волонтерська активність	0,015	1,920	0,425
відпочинкова активність	0,046	-2,039	-0,446
побутова активність	0,000	4,045	1,283
релігійна активність	0,000	3,909	1,254
активність за місцем проживання	0,706	0,377	0,148
вузівська діяльність	0,839	0,204	0,058
наукова активність	0,176	1,358	0,138
культурна активність	0,045	2,014	1,299
інформаційна активність	0,910	0,113	0,042
інтернет-активність	0,032	-2,446	-0,529
загальний показник активності	0,170	1,376	1,427

Серед дівчат найбільш поширеним видом волонтерської активності є участь та допомога в роботі з дітьми (17% усіх залучених до волонтерської активності респонденток). Досить поширеними видами волонтерської активності серед студенток є також участь в організації благодійних акцій (14% опитаних дівчат), допомога при церкві (14%), зацікавленість у сфері охорони здоров'я (14%), участь у культурних і мис-

тецьких заходах (11%), у роботі з молоддю (10%). Рідше студентки залучені до роботи з людьми похилого віку (6%), бідними і бездомними (5%), до вирішення екологічних питань (3%), роботи у виправних закладах (5%) та у сфері розвитку міста. Найрідше студентки долучаються до волонтерської роботи у сфері захисту прав жінок (1%).

На відміну від дівчат юнаки віддають перевагу дещо іншим видам волонтерської активності. Як показало наше дослідження, усього 27% юнаків тією чи іншою мірою причетні до волонтерату. Найчастіше, як і дівчата, вони долучаються до волонтерської роботи з дітьми (23% опитаних юнаків), допомагають в організації культурних і мистецьких заходів (14%), працюють з молоддю (14%), при церкві (14%), у сфері охорони здоров'я (10%) та розвитку міста (10%). Меншою мірою хлопці схильні до роботи з бідними і бездомними (5%), до участі в організації благодійних акцій (5%) і допомоги у вирішенні екологічних питань (5%). Є й такі види активності, до яких юнаки взагалі не залучені, на відміну від дівчат. Це, наприклад, робота у виправних закладах, у сфері захисту прав жінок та допомога людям похилого віку. Виявилось, що як дівчата, так і юнаки найбільшою мірою схильні до волонтерської роботи з дітьми.

Аналіз відмінностей щодо представленості тих чи тих видів волонтерської активності в досліджуваних категоріях показав, що працювати, не отримуючи за свою роботу фінансової винагороди, частіше готові все-таки дівчата. Незважаючи на те, що волонтерська активність спрямована на розбудову громадянського суспільства і сприймається передусім як безкорислива діяльність, багато дослідників зауважують, що вона має і свої приховані мотиви. Замість фінансової винагороди активні волонтери здобувають культурний (вміння і досвід) і соціальний (знайомства та інші види соціального ресурсу) капітал, як наслідок – можливість знайти в майбутньому працю, вищеоплачувану роботу.

До культурної активності, як і до волонтерської діяльності, дівчата також долучаються значно частіше, ніж юнаки. Культурна активність – це одна із форм вияву громадянської активності, яка здебільшого є корисною для самої людини. Наслідком культурної активності найчастіше стає високий рівень культурного капіталу, який, за теорією П. Бурдьє, легко може трансформуватись у соціальний і матеріальний капітал. Саме тому культурна активність є однією з тих форм соціальної активності, результати якої дають найбільше користі самому студентові. У нашому дослідженні розглядалися дві форми вияву культурної активності: перша виявлялася в частоті відвідування театрів і концертів, участі в екскурсіях та зустрічах з відомими людьми; друга – у читанні різноманітної літератури (художньої, фахової,

преси), перегляді новин, телепередач, користуванні інтернетом з неробочою метою. Культурна активність в обох формах виявилася значно вищою у дівчат ($t=2,014$; $p\leq 0,0001$). Як і у випадку з волонтерською активністю, наслідком культурної активності є високий рівень культурного капіталу, який у майбутньому стає потужним індивідуально-особистісним ресурсом.

Дівчата проявляють значимо вищий рівень активності не тільки у сфері волонтаріату, а й у сфері побутової активності ($t=4,044$; $p\leq 0,0001$). До побутової активності в нашому дослідженні належать такі види діяльності: виконання домашніх обов'язків (прибирання помешкання, прання одягу, миття посуду, приготування їжі), догляд за членами родини, які цього потребують (старші члени сім'ї чи діти). Особливістю побутової активності є те, що результат, якого можна при цьому досягнути, зазвичай доступний лише для найближчих членів родини або спрямовується на задоволення власних потреб. Побутова активність на відміну від інших видів активності є наслідком реалізації норм та обов'язків особистості.

Дівчата на відміну від юнаків частіше проявляють і релігійну активність ($t=3,909$; $p\leq 0,0001$): багато хто з них відвідує церкву, бере участь в організованих нею акціях. Релігійна активність – це одна з найбільш складних форм активності студентської молоді, оскільки, з одного боку, релігійна активність є наслідком існуючих внутрішніх норм та обов'язків особистості, без виконання яких людина не буде відчувати власної ідентичності, а з другого боку, релігійна активність, попри її нормотворче джерело, спрямована на суспільство. Мотиваційні цілі релігійної активності можна розглядати лише з урахуванням її зв'язків із цінностями. У нашому дослідженні релігійна активність з'ясувалася за допомогою запитань, які стосувалися частоти відвідування церкви за рік (не враховуючи весіль, хрестин, похоронів); залученості у діяльність церкви у формі співпраці та допомоги, членства в громадських релігійних організаціях. Те, що дівчата є більш релігійно активними, укотре підтверджує висновок про те, що вони порівняно з юнаками більше прагнуть відповідати соціальним нормам, зберігати традиції і брати на себе нормотворчу активність. Отже, юнаки порівняно з дівчатами менш схильні до нормотворчих видів активності.

Існують, утім, види активності, де юнаки ведуть вперед. Це, зокрема, відпочинкова активність ($t=-2,039$; $p\leq 0,0001$). Відпочинкова активність студентської молоді хоч і є однією із форм соціальної активності, але не належить до громадянської чи громадської активності, оскільки не спрямована на розбудову громадянського суспільства. Розважально-відпочинкова активність не виконує перетворювальної

соціальної функції, а спрямована здебільшого на задоволення соціально-комунікативних потреб студента. У дослідженні взято до уваги цей вид активності, щоб зіставити ціннісно-мотиваційні механізми її вияву. До розважально-відпочинкової активності належать: відвідування дискотек, вечірок, днів народження; час, проведений з друзями, зокрема зустрічі в кафе, барах, ресторанах, прогулянки на повітрі і т. ін. Рівень розважально-відпочинкової активності вимірювався не тільки її наявністю, а й частотою, оскільки більшість молодих людей ходять на вечірки чи зустрічаються з друзями, але неоднаково часто. Варіанти відповідей лежали в діапазоні від “не роблю цього взагалі” до “роблю це кілька разів на тиждень”.

Активність у мережі Інтернет також більш висока у юнаків ($t=-2,446$; $p \leq 0,0001$). Отже, вони, на відміну від дівчат, більшою мірою схильні виявляти активність, спрямовану на задоволення базових потреб, та активність, яка не передбачає безпосередньої участі в житті суспільства, а опосередкована технічними засобами. Юнаки частіше виявляють активність, яка не є ані суспільнотворчою, ані нормотворчою, а відповідає лише внутрішньо-індивідуальним потребам.

Висновки. Отже, логіко-сисловий та емпіричний аналіз феномена соціальної активності показав, що мотиваційні механізми такої активності у молоді і в дорослих відрізняються. Гендерний аналіз сфер вияву соціальної активності засвідчив, що більшість видів такої активності проявляються подібно у юнаків і дівчат. Також варто наголосити на тому, що активність молодих дівчат у соціальній сфері має дещо інші прояви, ніж у юнаків. Так, дівчата виявляють статистично значимо вищу релігійну, побутову, культурну та волонтерську активність, тоді як юнаки – вищу відпочинкову та інтернет-активність. Такі результати можуть бути передумовою подальших психологічних досліджень, мета яких – з'ясувати психологічні механізми і мотиваційні конструкти вибору активності юнаками і дівчатами у соціальному контексті.

Література

1. *Найдьонова Л. А.* Розвиток громадянського суспільства як участь у колективних діях спільнот / Л. А. Найдьонова // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 7. – С. 33–49.
2. *Голіна І. В.* Емоційно-вольовий компонент громадянської активності молоді / І. В. Голіна // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 7. – С. 175–183.
3. *Пилипенко Л. І.* Потреба у самовизначенні та самореалізації як чинник розвитку громадянської спрямованості у юнацькому віці // Розвиток

- громадянської спрямованості особистості у юнацькому віці : [монографія] / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко та ін. – К. : Педагогічна думка, 2007. – С. 98–120.
4. *Пилипенко Л. І.* Соціальна рефлексія особистості як чинник її громадянської орієнтації та суб'єктивних настановлень / М. Й. Боришевський, М. І. Алексеева, В. В. Антоненко та ін. // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : у 2-х т. – К., 2001. – Т. 2. – С. 120–140.
 5. *Васютинський В. О.* Громадянська свідомість та самосвідомість молоді у контексті соціально-політичного розвитку суспільства / М. Й. Боришевський, М. І. Алексеева, В. В. Антоненко та ін. // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : у 2-х т. – К., 2001. – Т. 2. – С. 165–183.
 6. *Абульханова К. А.* Время личности, время жизни / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб. : Алетей, 2001. – 304 с.
 7. *Яблонська Т. М.* Оволодіння системою соціально-психологічних понять як умова розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості / М. Й. Боришевський, М. І. Алексеева, В. В. Антоненко та ін. // Психологічні закономірності розвитку громадянської свідомості та самосвідомості особистості : у 2-х т. – К., 2001. – Т. 2. – С. 8–49.
 8. *Пенькова О.* Розвиток громадянської спрямованості молоді / О. Пенькова, Л. Пилипенко // Соціальна психологія. – 2009. – Т. 1. – № 33. – С. 45–53.
 9. *Herbst J.* Oblicza społeczeństwa obywatelskiego / J. Herbst. – Warszawa : Fundacja rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, 2005. – 179 s.
 10. *Tomkins S. S.* Affect, cognition, and personality / S. S. Tomkins, C. E. Izard. – New York : Springer Publishing Company, 1965. – P. 72–97.

© Семків І. І.

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ДО УЧАСТІ В ГРОМАДСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Н. О. Устїнова, м. Львів

З'ясовано сутність поняття “громадська діяльність” у його взаємозв'язках з поняттями “соціальна активність” і “громадська активність”. Проаналізовано чинники, які формують психологічну готовність українських жінок до здійснення громадської діяльності, та розглянуто основні мотиватори, які відіграють вагомую роль у формуванні активної громадської позиції індивіда. Встановлено, що готовність до здійснення громадської діяльності зумовлюють дві основні групи чинників: макроструктурні (особливості суспільства, які детермінують активність особистості) і суто психологічні (загальна психологічна готовність особистості до здійснення громадських ініціатив). Означено актуальні напрямки посилення участі жінок у громадських об'єднаннях.